

ВУКАШИН РАДОЋИЋ, МОЈЕ ВИЂЕЊЕ ГОЛОГ ОТОКА

Подгорица, 1994, сѝр.252

Књига Вукашина Радоѡића МОЈЕ ВИЂЕЊЕ ГОЛОГ ОТОКА, постхумно објављена, 1994. године, у издању Културно-просвјетне заједнице Подгорице, потекла је из пера човјека - страдалника у оном, како и сам писац каже, злом времену, којег данас многи називају и доста недефинисано голооточким феноменом. Ова књига, иако много мања по свом обиму од других написаних о 1948. години, времену када је дошло до великог судара и расцјепа у свјетском комунистичком покрету, па и почетку његовог краја, када је настао непомирљиб сукоб између два тоталитарна режима - стаљинизма и његове типичне варијанте титоизма - по начину и методу саопштавања доживљеног, односно виђења сукоба и страдања хиљада југословенских комуниста, међу којима су били не случајно најбројнији Црногорци, по квалитету свједочења, ипак, спада у ред оних књига - књижевних и публицистичких - које донекле замењују и надокнађују недостатак примарних извора о голооточком времену.

В. Радоѡић, је ову књигу написао при крају живота - писао ју је како обично пишу људи у позним (високим) годинама, као сјећање и аутобиографску хронику о једном драматичном сложенем, бурном и

расколничком времену, ослањајући се, углавном, на своје властито памћење догађаја у којима је учествовао, ношен мутним таласима историјских кретања, али уз помоћ неких изворних докумената па и сазнања из литературе настале накнадно - у намјери да покаже и докаже како је "све зло", које је отпочело 1948. године и наставило се касније, долазило од врха Комунистичке партије Југославије и државе, у првом реду од југословенског "султана". По В. Радоњићу прави комунисти су били и остали само информбировци, а не и чланови Титове КПЈ, односно касније Савеза Комуниста Југославије. Због тога информбировци су невини људи, патриоти а не издајници. Да би овом свом тврђењу прибавио ауторитативан доказ писац се позива на одлуку (изјаву) Предсједништва СР Црне Горе (из 1991) о рехабилитацији информбировца којом је са њих скинут жиг издајника којег су они више од четири деценије неоправдано носили. Радоњић је том рехабилитацијом задовољан, признајући "младом црногорском руководству" одлучност и храброст што је смогло снаге да најзад скине са информбировца етикету издајства, али то није довољно ако не осуди и његове мучитеље, јер без такве одлуке "нема праве наше рехабилитације" - закључује он.

Аутор је на доста оригиналан начин изнио своје виђење Голог отока и општег стања у времену када је ово острво постало синоним највећег страдања људи у последњих пола вијека, а на науци је да истражи и оцијени да се ради и о појави без преседана у светској историји. Његово казивање је спој сјећања и аутографске хронике о минулом времену - свједочење о политичком, друштвеним, идеолошким и другим процесима и појединим људима - малим по друштвеним али великих по хуманом дјеловању када је хуманизам био потпуно одбачен, као и оних са врха друштвене љествице који су испољавали људску ништавност до тада на незапамћен начин. Помаже се он у овим сјећањима и по неким документом, а позива се и на мишљење других људи, да би показао како је све "зло почело" у Југославији 1948. године долазило од врха партије и државе. У том приповиједању препознаје се аутор и као историчар "од заната" који покушава да каже како је доиста било, али да и осјенчи догађаје, вријеме и људе својим коментарима и судовима.

Будући да је желио да вријеме и људе у том времену прикаже што објективније, Радоњић се већ у почетку позвао на познатог писца и историчара старог Рима Тацита Публија Корнелија који је

прокламовао начела да о прошлости треба писати без гњева и пристрасности (сине ира ет студио). Јер, по Тациту: Главни задатак историје је да врлине не буду заборављене, а да зле ријечи и рђава дјела страхују од срамоте потомака".

И заиста Радоњић је у овом свом спису највише приказивао "неке зле ријечи и нека рђава дјела са Голог отока" да би, како каже, они који су их чинили страховали "од срамоте код наших потомака". Чинио је то у духу познате Његошеве моралне осуде тирјанства: "...ал, тирјанству стати ногом на врат, довести га к познанију права, то је људска дужност најсветлија."

Књига је структурирана из уводних напомена и шест поглавља. У првом аутор чини Осврт на историски документ који је изазвао друштвену катастрофу у Југославији, износећи свој став о Резулцији Информационог бироа из 1948. године у којој је подвргнут оштрој критици рад Централног комитета КПЈ на челу с Јосипом Брозом Титом. Он у многоструку оправдава ту критику, замјера Политбироу ЦК КПЈ што није послао делегацију у Букурешт на сједницу Инфорбироа, гдје се расправљало о стању у КПЈ и зшто је ЦК грчевито бранио грешке своје и свог генералног секретара Тита. Писац је и за смјену руководства, па поставља питање: "Зашто, примјера ради, није могао на мјесто Јосипа Броза да дође Сретен Жујовић, а на мјесто Ранковића други човјек"?, итд. Умјесто признавања грешака и њихове исправке, југословенски врх - пише Радоњић - се одлучио да отвори "тамнице и логоре по Југославији и да у њих" стрпа хиљаде југословенских комуниста, што је била "велика цијена за тврдоглавост и уображеност". Дакле, закључује Радоњић, цијену су "платили поштени људи". Каква је била та цијена Радоњић је испричао у осталим поглављима; II - моје мишљење о мишљењима неких других људи о Голом отоку; III - Моје политичко опредељење; IV Кажњенички пут: Цетиње - Голи оток; V - Моје виђење Голог отока, и VI - На слободи - без слободе.

Садржај поменутих наслова испуњен је догађајима и детаљима о преломном времену, тежем од најтежег у историји нашег народа, времену које ће се памтити по примјени бруталних метода које су примјењиване над ухапшеницима, али и преломном у савременој историји. У тој ауторској причи дата је несносна атмосфера живота и рада кажњеника, њихово физичко, духовно, морално и свако

друго сламање људског у човјеку. Писац за такву нељудску атмосферу највише одговорности сваљује на УДБ-у, њене ислѣднике, као извршиоце, закључујући да су ти монструозни изуми били "дјело врха Партије и државе, јер је он, створеном ситуацијом, највише био угрожен Резолуцијом Информбироа". Но, како је врх Партије "доста неодређен појам то је боље рећи" - пише Радоњић - да је "Јосип Броз својим наредбама иницирао ова чуда од мјере кажњавања", давши "овлашћење Удби да ради што хоће, односно оно што он хоће? Јер, најстрожије казне за информбиривце лично је тражио он, Тито, када је у Земуну 1949. године, пред више од хиљаду удбоваца, рекао: "Другови удбисти - све их уништите. Натјерајте их да једу једни друге":

Радоњићева књига је угледала свијетло дана постхумно, па је разумљива уздржаност потписника овог осврта у односу на неке његове ставове и оцјене историографског карактера. Зато и не желим да их коментаришем.

Ипак, читалаштва ради, ваља поставити, у вези са неким ауторовим ставовима и оцјенама од историјског значаја, прије свега оним који су изречени и једноставно и једнострано, без дубље критичке промишљености, нека питања. Зар је могуће дати суд о тако крупном догађају и историјској појави као што је, на примјер 1948. година и оно што је послје тога слиједило, без дубљег студирања тог проблема? Да ли се може прихватити суд да су узроци распада Југославије само у 1948. години (тема о распаду Југославије је много комплекснија и тражи студиозније истраживање и сабирање и последњег извора)? Са много више критичности мора се и промишљати и култ личности, ваља испитати његово поријекло, утврдити персоналну идентификацију са КПЈ, радничким покретом, сагледати мјесто вође у партији и систему власти, организацији државе, утицај и угледање на организацију СССР-а и култ Лењина и Стаљина. Јосип Броз Тито је као личност скоро пола вијека доминирао Југославијом, био је владар без круне али с највише монархистичке моћи његов култ је свакако морао проистећи из система комунистичке владавине, ради се о комплексној, снажној, сналажљивој, веома противурјечно и изузетно сложеној личности, да би се о њој могло говорити на једноставан начин. За Тита су знале све крунисане главе свијета - цареви и краљеви, предсједници држава. Да би ова култна личност била цјеловито освијетљена биће

потребно много времена и истраживачких снага за њено изучавање и то не само са становништва историске науке.

В. Радоњић истиче да је диктатура пролетеријата најбољи и најдемократскији облик владавине и да је несрећа што је та диктатура 1948. године замијењена личном диктатуром, што су "пролетери били занемарени и обезвлашћени". Тврдећи да он не поставља питање: какав је био однос партије и државе према предходницима, према средњем слоју друштва које је стуб сваког стабилног друштва и државе и зато је, на примјер, партија признавала само "поштenu интелегенцију". Писац као историчар и аутор бројних уџбеника историје био је информисан из научне историографије да она оцјењује да оно што се дешавало у југословенском друштву и држави до 1948. године, ипак, није било тако идеално. Очекивало би се више од овог писца да има више критичког става и према том периоду, према револуционарном радикализму, као што га оправдано има према ономе што је слиједило после 1948. године. Историчар мора имати разумијевања не само за страдања комуниста него и за многа невина страдања припадника побијеђене стране.

Позната је чињеница да су побједници у револуцији, уосталом као и побједници у предходним ратовима, немилосрдно скидали са пиједестала предходнике, склањали су многе споменике, мијењали имена неким градовима, брисали ознаке са улица и других јавних објеката, брисали поједине личности из уџбеника и идеолошки дотјеривали догађаје који су могли бити од утицаја на умањене улоге нових властодржаца. Па и о томе је ваљало проговорити.

У науци је већ више пута указано да се 1948. година не може објаснити само анализом унутрашњег фактора, без сагледавања улоге спољних чињеница. Сама ова година, може имати одређен узрок и у личном сукобу Стаљина и Тита, будући да је велики шеф најмоћније комунистичке партије и "учитељ свјетског пролетеријата", у јачању култа свог дојучерашњег ђака, можда наслутити и могућност умањења свог култа, пошто се и у Кремљу водила борба за утицај и власт између Берије и Жданова, о чему већ постоје одређена изворна сазнања, а што се може довести у вези с јачањем Титовог престижа и сл. Све су ово питања о којима научна историографија данас расправља и која траже даље проучавање и освјетљавање.

Ова питања сам поставио из разлога што писац књиге **МОЈЕ ВИЂЕЊЕ ГОЛОГ ОТОКА** искључиво 1948. годину види као годину заустављања револуције, деградације социјализма, катастрофе за југословенско друштво, државу, издају интереса међународног радничког покрета, годину када је почело снажње национализма насупрот интернационализму, снажење култа личности, свемоћи УДБЕ и војске и слично. С друге стране, многи историчари истраживачи о тој години говоре као о предпоставци за враћање "изворима револуције, објављивање рата стаљинизму, бирократском централизму, а не облицима владавине измјеном фасадних рјешења (уставних, политичких и других), али су то остале заблуде, илузије успављивања о демократској еволуцији "антистаљинистичких стаљиниста" (Бранко Петрановић): У науци се дошло до закључка да су комунистичке вође у Југославији у "тријумфализму 1948, независно од морално политичке цене гледали бескрајно продужавање власти бирократије, ослоњене на средњу класу у стварању".

В. Радоњић је искрен када жали над судбином Југославије, у грчу доживљава њену агонију, распад. И том његовом искреном жаљењу можемо му се само прикључити. Међутим, мора се приговорити на идеолошко заваривање да је "братство и јединство" било та снага која је одржавала Југославију. Да би то и доказао у овој књизи наш писац, као и у својим уџбеницима историје за основну школу, цитира Монсињора Светозара Ритига из 1929. године, да су Хрвати у Југославији нашли обећану земљу, што није ништа друго него једна од оних сасвим закашњелих и нетачних теза која се као што видимо показала заваривајућом. Није ли у Хрватској увек било много више присталица сепаратистичког национализма него југословенства? Изјесно је да се југословенство, засновано како на буржоаској тако и комунистичкој идеологији, показало трошним и неодрживим. Могло би се поставити још других питања у вези са осјенама писца ове књиге. Али, и ова која сам већ назначио, довољно јасно показују ширину занимања за историјске процесе које је испољио В. Радоњић, без обзира што се са његовим судовима и не морамо сагласити.

Вриједност ове књиге за историографију видим у следећем:

- 1) што даје извјесне податке и елементе не само о томе што је виђено и доживљено на Голом отоку него и како се и за шта се све одлазило тамо и кажњавало суровим средствима;
- 2) занимљив је начин на који аутор улази у дијалог и с временом и људима који пишу и говоре о Голом отоку;
- 3) значајно је што износи политичко опредјељење и увјерење о свом животном путу до априлског рата 1941., у рату, и коначно што је с идеализмом прихватио ново друштво, вјерујући, као и многи други, да је оно завршна фаза историје;
- 4) што свједочи да су људи, који су били у логорима од 1948-1954. године, а неки и касније, и послје пуштања на слободу и даље живјели под сталном присмотром политичке полиције, живјели су на слободи - без слободе;
- 5) и ово казивање говори да је дуго владала шутња о голооточком времену, да се није смјела изрећи ни ријеч критике о свему нељудски преживљеном (В. Р. признаје да се "плашио неког новог вербалног деликта и обазриво (сам) контактирао с људима");
- 6) свједочење има аутобиографске ширине и атмосфере времена, чега нема у списима који настају у процесу догађања;
- 7) казивање говори о писцу који се ломи у мислима дајући судове о догађајима и људима и као њихов учесник, свједок и као историчар, при чему историчара "од заната" потискује мемоариста с оним неизбјежно наглашеним ја, односно разумљивим субјективизмом;
- 8) ниједно од до сада написаних штива о 1948. години и голооточком времену није прожето, као ово, с толико педагошко-дидатичких питања и давања одговора на њих, те и то само по себи свједочи о аутору као искусном педагошком ствараоцу;
- 9) овим казивањем исказана је и аутокритика писца према неким судовима и оцјенама изреченим у ранијим својим уџбеницима историје и другим приручницима за наставу;

10) без обзира на тешко искуство и страдање са Голог отока, па и после њега, аутор остаје у тврдњи да је све до 1948. године у нашој земљи било идеално, тај период је без икаквог критичког става према систему комунистичке владавине у нас и, наравно, у СССР-у,

11) ауторово виђење 1948. године и свега што је слиједило иза тога у југословенском друштву и држави исказано је доста једноставно, упркос томе што су за изрицање категоричних историјских судова потребне много дубље анализе и тражење корјена комунистичком радикализму уопште.

Све то на што сам указао читајући ову књигу, а могло би се поставити још и много других питања, говори да је В. Радоњић, без обзира што ће бити оних који неће, можда, прихватити његово сведочење и ставове о догађајима, добро урадио што нам је кроз сјећање и аутобиографско (даље) излагање подарио једно штиво од одређене историјске вриједности. Аутор се извињава и страдалницима са Голог отока што их је, пишући ову књигу "у дубокој старости" поново подсећао на муке и страдања "на злом Острву" гдје је владао најдрњи терор. Истиче да ни њему није било свеједно што је морао да преживљава те муке сјећајући се тога времена.

Завршавајући своје виђење Голог отока и његових посљедица писац је поново ломио себе, "свој дух, своја осјећања и преостали дио своје снаге, па и снагу својих другова сапатника, подсећајући и себе и њих на оне облике незапамћене тортуре, који многи нијесу преживјели". Зато аутор моли и њих и млађе генерације да му због тога опросте, увјеравајући их "да је много лакше читати о злу него подносити зло", и претресати га. Учинио је то с уверењем да ће ова његова сјећања и коментари помоћи да се, како каже сам - спаси људско у човјеку - "а то значи да никада више не буде оног или сличног Голог отока. Оног који је оставио неизбрисиве и незаборавне негативне посљедице у читавој нашој земљи."

Овој племенитој поруци сувишан је коментар.

И да завршим: Ова књига обистиниује ону чувену Тацитову поруку да је веома тешко писати док су цареви живи, због страха за главу, али није много лакше ни после њихове смрти док се мржње не

отклоне, спласну. Радоњић је писао уџбенике историје а и мање друге текстове, при чему је исказивао званичну идеологију и све оно што је одговарало комунистичком југословенском вођи. Чинио је то очигледно, како и сам поруком ове књиге каже - невољно. А да ли је то морао да чини - није, јер га на то нико није тјерао. Али, ето на крају живота је показао да се и тајно припремао за овај спис уобличен у књигу о којој се овдје говори, мислећи сада и другачије. И то чини дио наше савремене историје, не улазећи у оцјену колико су такви "нови погледи" као и оцјене аутора валидне, научно засноване - било оне раније изречене или ове накнадне.

И сасвим на крају: никада једна генерација историчара, а поготово оних који истражују вријеме у којем живе, није била у стању да избјегне замке субјективизма и да напише објективну историју свога доба. С тога би било превише од нас да тражимо да је то требало да учини писац књиге **МОЈЕ ВИЂЕЊЕ ГОЛОГ ОТОКА**.

Њему ипак хвала на ономе што је урадио, а урадио је за своје позне године доста.

проф. др. Миомир Дашић